

Dariusz Marzęta

Srebro Konstansa II (641-668) – odmiany podstawowe

<https://blognumizmatyczny.pl/2026/01/17/kacik-rzymsko-bizantynski-srebro-konstansa-ii-641-668-odmiany-podstawowe/>

(18.01.2026)

Srebrne monety emitowane w czasach panowania Konstansa II można podzielić na trzy grupy: obiegowe (heksagramy), ceremonialne (miliarensy i półmiliarensy) oraz monety reprezentujące mennictwo zachodnie.

Monety obiegowe

Podstawowe obiegowe srebro w czasach Konstansa II to heksagram – moneta znana w trzech typach. Pierwszy typ przedstawia na awersie cesarza w koronie z krzyżem na głowie oraz z kulą z krzyżem w prawej dłoni. Napis otokowy: δ N CONSTAN-TINVS PP AV (lub AVC). Rewers zdobi krzyż kalwaryjski umieszczony na kuli i trzech stopniach oraz charakterystyczny napis otokowy: θ ΕΥS ΑΔΙΥΤΑ ROMANIS (Boże wspomóż Rzymian). W ramach tego typu można wyróżnić trzy odmiany różniące się od siebie wizerunkiem władcy. Pierwsza (641-642) przedstawia młodego cesarza z bardzo małą głową i bez brody. Drugą odmianę (642-647) zdobi również postać cesarza bez brody. Głowa władcy jest jednak znacznie większa niż na heksagramach z lat 641-642. Na monetach trzeciej odmiany (648-651) władca został przedstawiony z brodą.

Heksagram Konstans II (642-647), Konstantynopol, fot. coins.labarum.info.com

Drugi typ heksagramów (654-659) przedstawia na awersie dwóch władców w koronach z krzyżem: Konstansa II (z długą brodą) i jego syna Konstantyna IV (niższy i bez brody). W polu

awersu pomiędzy ich głowami umieszczony został krzyż. Rewers powtarza schemat rewersu typu pierwszego. W ramach drugiego typu można wyróżnić kilka odmian ze względu na litery B lub C w prawym polu rewersu, lub ich brak.

Heksagram Konstans II (654-659), Konstantynopol, fot. coins.ee, aukcja nr 68

Awersy heksagramów trzeciego typu (659-668) również przedstawiają Konstansa II i Konstantyna IV. Konstans II (z długą brodą) zamiast korony z krzyżem ma na głowie hełm z krzyżem. Nakrycie głowy Konstantyna IV pozostało niezmienione, podobnie jak krzyż pomiędzy głowami władców. Znaczącą zmianę możemy zaobserwować na rewersie trzeciego typu. Napis otokowy $\Theta\epsilon\varsigma\ \text{A}\delta\iota\chi\tau\alpha\ \text{R}\text{O}\text{M}\text{A}\text{N}\text{I}\text{S}$ oraz krzyż na kuli i trzech stopniach pozostały niezmienione. Po bokach krzyża pojawiły się jednak dwie postacie młodszych synów Konstansa II: po lewej wyższy Herakliusz, po prawej niższy Tyberiusz. Obaj bez brody, w koronach z krzyżem oraz z kulami z krzyżem w dłoniach. W ramach trzeciego typu można wyróżnić dwie odmiany: z literą ϵ w prawym polu rewersu oraz bez litery. Emisje z Tesaloniki charakteryzują się nieco innym rysunkiem rewersu: brakiem kuli pod krzyżem oraz literą Θ w odcinku.

Heksagram Konstans II (659-668), Konstantynopol, fot. coins.labarum.info.com

Heksagram Konstans II (659-668), Tesalonika, fot. coins.labarum.info.com

M. Salamon w pracy „Mennictwo bizantyńskie” wspominał o jeszcze jednym, bardzo ciekawym typie[i]. W ostatnim roku rządów Konstansa II bito heksagramy z literą 8 zamiast kuli pod krzyżem na rewersie, co być może wiązało się z niewielkim obniżeniem wagi monet. Niestety, do zdjęć heksagramów tego typu nie udało mi się dotrzeć.

Monety ceremonialne

Obok monet obiegowych w okresie panowania Konstansa II emitowano również tzw. monety ceremonialne. Były to miliarensy. Ich najbardziej rozpoznawalną cechą rozpoznawczą stanowi rysunek rewersu bez napisów, z wizerunkiem krzyża umieszczonego na kuli i na czterech stopniach, z liśćmi palmowymi po bokach. Awers pierwszego typu miliarensów zdobi popiersie Konstansa II (różne odmiany). Na awersie miliarensów drugiego typu widnieją popiersia Konstansa II (z długą brodą) oraz – mniejsze – Konstantyna IV (bez brody). Obaj władcy wyposażeni są w istotne atrybuty władzy. Na głowie Konstansa II widnieje korona z krzyżem lub hełm z krzyżem, na głowie Konstantyna IV – korona z krzyżem. W polu awersu między władcami umieszczony został krzyż.

Miliarens Konstans II (typ I), Konstantynopol, fot. coins.labarum.info.com

Miliarens Konstans II (typ II), Konstantynopol, fot. coins.labarum.info.com

Inną – obok rysunku rewersu – cechą odróżniającą miliarensy od heksagramów jest waga. O ile w przypadku heksagramów oscyluje ona między ok. 5-6,5 g, to wagę miliarensów można umieścić w przedziale ok. 4-4,5 g. Podobne do miliarensów parametry wagowe posiada bardzo rzadka srebrna odbitka wykonana stemplami dość popularnego solida [ii].

Srebrna odbitka stemplami solida Konstans II, Konstantynopol, skan z książki A. U. Sommer: Die Münzen des Byzantinischen Reiches 491–1453

W roku 2005 do S. Bendalla, znanego badacza mennictwa bizantyńskiego, trafiła srebrna moneta o wadze zbliżonej do połowy wagi miliarensa. Zaowocowało to notką uczonego w czasopiśmie numizmatycznym „Numismatic Circular” [iii].

Pólmiliarens Konstans II, Konstantynopol, skan z artykułu S. Bendall, A New Silver Ceremonial Coin of Constans II (A.D. 641–668), „Numismatic Circular”, t. CXIII, nr 5 (październik 2005), s. 306

Była to pierwsza publikacja monety Konstansa II o nominale pólmiliarensa. Nie opisywały jej najważniejsze katalogi: *Sear, DOC, MIB*. Od publikacji Bendalla minęło ponad 20 lat. W tym okresie na aukcjach numizmatycznych pojawiło się zaledwie kilka egzemplarzy tej odmiany.

Pólmiliarens Konstans II, Konstantynopol, emisja 651-654

Av.: Pełnopostaciowy wizerunek Konstansa z brodą, w koronie z krzyżem i z globusem z krzyżem w prawej ręce. Lewa ręka uniesiona na wysokość pasa. Napis, tu częściowo nieczytelny: (D N CONSTAN) – TINYS (PP AV).

*Rv. Krzyż na trzech stopniach, po bokach gałązki palmowe
15-16,5 mm; 2,33 g*

Na podstawie tych paru egzemplarzy, które pojawiły się w obiegu aukcyjnym można sformułować kilka wniosków i pytań. Po pierwsze, bizantyńscy mincerze nie reprezentowali najwyższego poziomu rzemiosła menniczego. Mieli np. problem z rozklepaniem srebrnej

blachy tak, aby otrzymać określoną grubość. W konsekwencji, krążki monetarne miały różną wagę. Co robili mincerze po wybiciu monety zbyt ciężkiej? Bezceremonialnie przycinali ją z jednej lub z dwóch stron. Tak więc z mennicy wychodziły brzydkie, popręczone monety, które miały odgrywać rolę ceremonialną...

Na *Forum Ancient Coins* w kontekście dyskusji o półmiliarensach Konstansa II pojawił się cały szereg pytań:

<https://www.forumancientcoins.com/board/index.php?topic=134638.200>

Co to znaczy „moneta ceremonialna”? Tak właśnie określane są miliarensy i półmiliarensy przez autorów uznanych katalogów (Sear, Sommer, Bendall). Dlaczego ceremonialna moneta wydawana z okazji uroczystości dworskich, a więc zapewne w imieniu cesarza, była tak brzydka i niedoskonała pod względem rzemiosła menniczego? Czy taką monetą można było zapłacić za buty? A jeśli tak, to być może nie była to moneta ceremonialna lecz obiegowa – drugi obok heksagramów nominał. Na czym polegały ceremonie, podczas których wręczano miliarensy i półmiliarensy? Zdaje się, że miały one zupełnie inny charakter niż te, które odbywały się podczas wizyty króla w Gdańsku, Toruniu czy Elblągu, gdzie otrzymywał on ceremonialną donatywę, nad którą pracowali najwybitniejsi artyści siedemnastowiecznej Europy. Być może ceremonia w czasach Konstansa II polegała na wręczeniu wyróżnionemu dygnitarzowi woreczka z określoną liczbą miliarensów tudzież półmiliarensów, i – jak napisał Lech Stępniewski – chodziło o banalną świecką zapłatę, a ostatecznie liczyła się jedynie ilość srebra.

Mennictwo zachodnie

W omawianym okresie srebrne monety biły trzy ośrodki: Kartagina, Rawenna i Rzym.

Mennica w Kartaginie emitowała niewielkie srebrne monety o wadze ok. 0,4-0,6 g. Współcześnie są one określane jako półsilikwy (Sommer, Sear) lub 1/8 silikwy (Salamon). Wśród tych monet można wyróżnić trzy typy.

- Na awersie wizerunek Konstansa II bez brody w koronie z krzyżem, imię władcy w otoku. Na rewersie krzyż.
- Na awersie wizerunek Konstansa II z krótką lub długą brodą w koronie z krzyżem, imię władcy w otoku. Na rewersie pod krzyżem litery PAX. Niewykluczone, że typ ten powstał w celu uczczenia zwycięstwa Konstansa II nad zbuntowanym egzarchą Grzegorzem w 647 roku.
- Typ bez napisów z portretami Konstansa II (z długą brodą) i Konstantyna IV na awersie oraz Herakliusza i Tyberiusza na rewersie (Sear 1052).

Pólsilikwa (?) Konstans II (typ I), Kartagina, fot. coins.labarum.info.com

Pólsilikwa (?) Konstans II (typ II), Kartagina, fot. coins.labarum.info.com

Z Rzymu pochodzą jedynie niewielkie monety o wadze 0,2-0,35 g, których nominał jest określany jako 1/8 silikwy (Sear, Salamon). Na awersie posiadają one wizerunek cesarza bez legendy otokowej, zaś na rewersie litery RM pod krzyżem.

1/8 silikwy Konstans II, Rzym, skan z książki D. R. Sear: Byzantine Coins and Their Values, London 2006

Małe srebrne monety o nominale 1/8 silikwy (Salamon) bito również w Rawennie. Na rewersie miały one umieszczone wokół krzyża litery CON lub K-CON. Na awersie – portret cesarza z profilu. Było to ostatnie przedstawienie władcy z profilu w mennictwie zachodnim^[iv].

[i] M. Salamon: Mennictwo bizantyńskie, Kraków 1987, s. 154

[ii] A. U. Sommer: Die Münzen des Byzantinischen Reiches 491–1453, 2010, por. odmiany 12.20 i 12.38

[iii] S. Bendall, *A New Silver Ceremonial Coin of Constans II (A.D. 641–668)*, „Numismatic Circular”, t. CXIII, nr 5 (październik 2005), s. 306

[iv] M. Salamon: Op. cit., s. 157